

УДК 371.671

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/58-2-49>

Інна СТРАЖНИКОВА,
orcid.org/0000-0001-5921-6197

доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) inna.strazhnikova@pnu.edu.ua

ФУНКЦІЇ, КРИТЕРІЇ ТА ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ ПІДРУЧНИКІВ В ІСТОРІОГРАФІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ ГАЛИЧИНИ ТА БУКОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядається проблема шкільних підручників як основи наукових знань з конкретного освітнього компоненту. Ретроспективний аналіз навчальних книг, що використовувалися в школах окремих регіонів досліджуваного періоду, повинен допомогти не тільки скласти уявлення про зміст шкільної освіти конкретного періоду, але й визначити дидактичні засади їх побудови. Зокрема, на галицьких і буковинських землях відбувалося оновлення системи та змісту освіти, що вимагало розробки нових україномовних підручників, адже для більшості навчальних книжок були характерні незрозумілість, відсутність достатнього матеріалу з історії та географії України, належного методичного апарату тощо. Особливо загострилося питання про необхідність нових читанок, створення підручників для вивчення української мови, враховуючи положення фінансові обмеження, рівневі піднесення освіти, оновлення її змісту та зміну мети.

В історіографічному аспекті при розгляді підручників серед основних педагогічних критеріїв щодо їх оновлення тогочасні педагоги, науковці виокремлювали такі: науковий, дидактичний, виховний, естетичний і відповідність сталим програмам навчання. У досліджуваній період і відповідно до положення регіону існували певні складнощі для отримання дозволу на користування підручником, зокрема від Міністерства освіти була вимога – він повинен був повністю відповідати міністерській програмі та за поданням рукопису повинен був пройти апробацію.

Змістовий аналіз підручників засвідчив, що великим внеском у розвиток українського шкільництва було впровадження вивчення української мови у школі на основі фонетичного правопису (Смаль-Стоцький), буквар «Моя перша книжечка» (І.Петрів, О.Рожанківська), «Букваря» для неграмотних (А.Домбровський), Читанка для II кл. «Писанка» (Б.Заклинський), підручник «Зірка: Буквар і перша читанка для шкіл» (В.Полтавець) та ін.

Таким чином, окреслені у статті функції та критерії наповнення підручників дозволяють перевіряти, порівнювати, корегувати окремі моделі і концепції з врахуванням сучасних умов розвитку шкільної освіти.

Ключові слова: підручник, читанка, буквар, Галичина, Буковина, школа, методичний апарат, зміст, критерії, функції.

Inna STRAZHNIKOVA,
orcid.org/0000-0001-5921-6197

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Bogdan Stuparyk Pedagogical Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) inna.strazhnikova@pnu.edu.ua

FUNCTIONS, CRITERIA AND CONTENT OF TEXTBOOKS IN THE HISTORIOGRAPHY OF PEDAGOGICAL SCIENCE GALICHINYA AND BUKOVINYA OF THE XXth CENTURY

The article examines the problem of school textbooks as the basis of scientific knowledge from a specific educational component. Retrospective analysis of textbooks used in schools of certain regions of the studied period should help not only to form an idea of the content of school education of a specific period, but also to determine the didactic principles of their construction. In particular, in the Galician and Bukovyna lands, the system and content of education was updated, which required the development of new Ukrainian-language textbooks, because most textbooks were characterized by lack of understanding, lack of sufficient material on the history and geography of Ukraine, appropriate methodological apparatus, etc. The issue of the need for new reading books, the creation of textbooks for studying the Ukrainian language, taking into account financial restrictions, raising the level of education, updating its content and changing the purpose, has become particularly acute.

In the historiographical aspect, when considering textbooks, among the main pedagogical criteria for their renewal, the pedagogues and scientists of that time singled out the following: scientific, didactic, educational, aesthetic, and compliance with permanent training programs. In the studied period and in accordance with the regulations of the region, there were certain difficulties in obtaining permission to use the textbook, in particular, there was a requirement from the

Ministry of Education – it had to fully comply with the ministerial program and, upon submission of the manuscript, it had to undergo approval.

The content analysis of textbooks proved that a major contribution to the development of Ukrainian schooling was the introduction of the study of the Ukrainian language at school based on phonetic spelling (Smal-Stotskyi), the primer «My First Book» (I.Petriv, O.Rozhankivska), «Bukvarya» for the illiterate (A.Dombrovskyi), Reader for the 2nd grade. «Pysanka» (B.Zaklinskyi), textbook «Zirka: Primer and first reader for schools» (V.Poltavets), etc.

Thus, the functions and criteria for filling textbooks outlined in the article allow checking, comparing, and correcting individual models and concepts taking into account modern conditions of school education development.

Key words: *textbook, reading book, primer, Galicia, Bukovyna, school, methodological apparatus, content, criteria, functions.*

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Проблема шкільних підручників займає важливе місце в теорії та історії дидактики. Як відомо, підручник – це книга, яка викладає основи наукових знань з конкретного предмету (відповідно до програми та вимог дидактики). Давно вже встановлено, що підручник перш за все має інформаційно-пізнавальну функцію. Але не менш важливі його виховна і дослідницька функції, формування в учнів світогляду, розвиток їх мислення і пам'яті, вироблення умінь роботи з книгою, тобто заохочення школярів (враховуючи вікові особливості) до самостійного розв'язання проблем, які виникають, що сприяє виробленню загальнонавчальних умінь і навичок. Таким чином, підручник повинен стимулювати прагнення учнів до наступної самостійної роботи самим характером викладу матеріалу, системою проблемних питань і завдань, а ретроспективний аналіз кожного з них, що використовувалися в школах України і окремих регіонів, повинен допомогти не тільки скласти уявлення про зміст шкільної освіти конкретного періоду, але й допомогти визначити дидактичні засади їх побудови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В останні роки проблема шкільного підручника почала активно перебувати в центрі уваги багатьох науковців в галузі педагогіки й методики. Так, питання проблеми шкільного підручникотворення та концепції підручника висловлено та обґрунтовано в роботах вітчизняних і зарубіжних вчених: сутність підручника та його функціональна структура (В. Бейлінсон, В. Беспалько, Н. Буринська, Д. Зуєв, Ч. Куписевич, І. Лернер, В. Оконь, І. Товпінець, В. Цетлін, Г. Шульце та ін.); значення навчальної книги в освітньому процесі (Ю. Бабанський, О. Савченко, М. Скаткін, Н. Талізіна та ін.); підручник в контексті навчально-методичного апарату (Т. Байбара, Н. Бібік, О. Біда, С. Шаповаленко та ін.); вираження у підручнику змісту освіти включно з особливостями певної навчальної дисципліни (М. Бурда, І. Журавльов, Л. Зоріна, М. Фіцула, С.Юрченко та ін.).

Мета статті. На основі змістового аналізу шкільних підручників початку ХХ століття у

досліджуваних регіонах, в історіографічному аспекті виокремити функції та критерії їх наповнення задля врахування у сучасному підручникотворенні для ЗЗСО.

Виклад основного матеріалу. Історія українських підручників ще ґрунтовно не вивчена. Досить сказати, що в «Нарисі історії українського шкільництва (1905-1933)» (К., 1996), підручникам не приділено належної уваги. Це стосується і підручників, якими користувалися в Галичині міжвоєнної доби. І це при тому, що ефективність навчання української молоді обумовлювалась саме забезпеченістю та якістю шкільних підручників рідною мовою. Після першої світової війни на галицьких землях відбувалося оновлення системи та змісту освіти, що вимагало розробки нових підручників. Так, у 1919 р. на своєму з'їзді делегати українського учительства порушували питання про необхідність створення нових шкільних книжок українською мовою. У післявоєнні роки ця проблема не втратила своєї актуальності – особливо під час проведення шкільних реформ. Газета «Діло» у 1925 році констатувала, що Міністерство освіти «фабрикує нездалі, не маючі ніякої педагогічної вартості підручники для українців» (Українська, 1925). Дійсно, для багатьох навчальних книжок були характерні незрозумілість, відсутність достатнього матеріалу з історії та географії України, належного методичного апарату тощо.

Польський уряд всіляко гальмував випуск підручників українською мовою з оновленим змістом, які відповідали б новим програмам. У державних школах і закладах з підготовки вчителів у міжвоєнну добу можна було користуватися тільки такими підручниками та додатковими посібниками, які одержали відповідний дозвіл. Для цього були запроваджені з 1927 р. попередні оцінки підручників, а з 1934 р. – додаткової та методичної літератури.

Для отримання дозволу на використання навчальної книжки в комісію у справі шкільних книжок подавалася рецензія з відповідними висновками, а вже після цього приймалося позитивне чи негативне рішення. Міністерська комісія

послідовно намагалася вилучати з навчальних книжок будь-який українознавчий матеріал, вбачаючи в ньому чи не пряму загрозу для її програми ополячення українців. Саме тому зміст «Букваря» для неграмотних А. Домбровського, що був під назвою «Рідне слово» надрукований «Просвітою» (Львів, 1928), викликав неприховане роздратування рецензента: «Типова агітаційна брошура в елементарній формі». Останнє з 21 зауваження з приводу цієї книжки стосувалося її оформлення: «На обкладинці козак, який переступав другою ногою з Галицької землі до Советської України». Висновок був суворим: «Треба виразити здивування тим, що тон агітації і сепаратиський «Буквар» був тільки у списку книжок без апробації, а не у списку конфіскованих речей». Навіть український правопис викликав протести з боку міністерської комісії. Так, при розгляді підручника д-ра І.Велигорського «Нове життя» (Яворів, 1935), серед головних недоліків згадувалося вживання апострофа – «за зразком советським, не затвердженим у Польщі» (Центральний: 10-12).

Це дає виразне уявлення про ті труднощі, з якими зустрічалися галицькі педагоги, що намагалися створювати підручники і посібники для українських шкіл. Особливо прискіпливе ставлення викликали видання українознавчого спрямування.

Взагалі, при розгляді підручників серед основних педагогічних критеріїв (науковий, дидактичний, виховний, естетичний) був один, який фактично мав вирішальне значення: відповідність сталим програмам навчання. На перший погляд, така вимога здається досить справедливою. Проте треба нагадати, що сталих програм для українських шкіл у 20-30-х роках ХХ ст. не було. Саме так і пояснювала Львівська Шкільна Кураторія відсутність підручників для українських дітей. Тому стає цілком зрозуміло, що видання підручників для учнів українських шкіл було дуже важким.

Однак галицькі педагогічні товариства постійно виступали проти такого стану з підручниками для українських шкіл. «Ні український нарід, – зазначалось у редакційній статті журналу «Учительське Слово» в 1935 р., – ні українські діти не погодяться з тим, щоб у час найвишого розвитку національної свідомості в народі отже й також українського, перестарілі шкільні підручники... калічили душі наших дітей та зводили їх на шлях національного гермафродитизму» (Невідкладні, 1935: 179).

Щоб виправити такий стан з підручниками, ще на початку 1930-х років пропонували Міністерству освіти та Кураторії Львівського Шкільного Округу опрацьовані проекти навчальних про-

грам (вони були надруковані в 1934 р., але так і не були затвержені). Тому й не дивно, що протягом усього міжвоєнного періоду на галицьких землях постійно відчувалася нестача навчальної літератури для українських шкіл, фінансові обмеження в її виданні, що ще більше загострювалося рівневим піднесенням освіти, оновленням її змісту, зміною мети, яка постала перед школою тощо.

У 20-ті роки ХХ ст. (та й далі) в школах Галичини учні в основному вчилися за польськими підручниками, хоча з деяких предметів (перш за все з рідної мови і літератури, а також з деяких інших предметів) вже з'являлися підручники, написані українською мовою. Чи не найголовнішим було питання про вивчення української мови в усіх типах шкіл, з чого випливає проблема відповідних підручників. Якщо враховувати, що в основному в Галичині були народні школи, то стає зрозумілим, що для збереження української школи особливо гостро стояло питання українського букваря та читанки. Тому значну увагу галицькі дидакти надавали саме розробці і випуску букварів і читанок для народних шкіл, для неграмотних і для самоосвіти.

Цікавою з точки зору розробки дидактичних основ побудови шкільних підручників була Читанка для II кл. Б.Заклинського «Писанка» (Косів, 1919), підручник В.Полтавця «Зірка: Буквар і перша читанка для шкіл». Особливістю останнього було багатство малюнків, вправи на закріплення, питання для повторення тощо. У читанці тексти об'єднувалися за темами: «Пори року», «Релігійні свята», «Праця», «Природні багатства (взагалі і в краю)», «Сім'я», «Навчання» та ін. Характерною рисою букваря була насиченість його українознавчим та народознавчим матеріалом про рідний край. Однак у цьому підручнику, як у більшості, був відсутній чіткий методичний апарат.

Був рекомендований до вжитку у школах Галичини і «Буквар: Перша читанка для вселюдних шкіл» (Львів, 1928). Цей підручник був наближений до оточення дитини, мав відчутний регіональний зміст (теми оповідань були пов'язані зі Львовом, Коломиєю, Карпатами та ін.). У букварі було багато фотографій творів мистецтва національного музею у Львові. Матеріал, як практично в усіх букварях, розташовувався за осередками концентрації (побутового, релігійного, святкового, товариського спрямування); багато уваги приділялося природі рідного краю (Центральний: 26).

У 1937 р. вийшов буквар «Моя перша книжечка» Іванни Петрів у співавторстві з Осипою Рожанківською (Рожанківська, 1937: 65). У ньому

була запропонована досить цікава методика вивчення абетки. Під кожним малюнком у підручнику були схематично зображені предмети, про які повинна була йти мова на уроці (на зразок сучасних опорних сигналів). Крім того, буквар був насичений українознавчим матеріалом: описами українських народних традицій, релігійних свят, текстами про українську мову, про рідний край тощо. Аналізуючи буквар, можна закинути його авторам докір у надмірній увазі до матеріалу про Польщу. Але це було об'єктивною необхідністю, тому що треба було враховувати, по-перше, складне становище української мови як предмета вивчення не у власній державі, а, по-друге, що для отримання дозволу на користування підручником від Міністерства освіти він повинен був повністю відповідати міністерській програмі та за поданням рукопису повинен був пройти апробацію. Тому ще зрозумілішою стає цінність того українознавчого матеріалу, який все ж таки був у цьому букварі, що створювало можливість у процесі навчання ознайомлювати дітей з історією та географією України.

Вивчення читанок, які вживалися у міжвоєнний період у Галичині, дає підстави говорити про те, що їх зміст, форма і методичний апарат були різноманітними. Однак у цілому стан з українськими читанками для народних шкіл викликав багато нарікань. Особливо загострилося питання про необхідність нових читанок у 30-ті роки, коли старі книжки зовсім не «годились» для будь-якої школи. У статті «Голод книжки» (1933) Я. Біленький серед невідкладних проблем, які потрібно негайно «висунути під дискусію», поставив проблему української книжки: «...Ми не маємо книжки, не маємо її ні для дошкілля, ні для дітвори народних, чи середніх, чи фахових, чи високих шкіл...» (Біленький, 1933: 3). Проїшов рік, і той же автор знову відзначав крайню нестачу шкільних підручників, видань творів письменників – як своїх, так і чужих (Біленький, 1934: 16).

Проблема створення нових читанок постійно хвилювала галицьких дидактів. Виступаючи на Першому Українському Педагогічному Конгресі, Я. Біленький, А. Домбровський наголошували на відсутності у нашої дітвори «доброї, відповідної лектури», підкреслюючи, що учням «треба живої читанки». Для розв'язання цього питання А. Домбровський навіть пропонував створити комісію, «яка уложила б читанку» (Перший, 1935: 219).

Були свої складнощі і з підручниками для вивчення української мови в галицьких школах. Ще наприкінці XIX ст. з'явилися деякі підручники і посібники, але у 1930-ті роки вони не пере-

видавалися, а нових, більш досконалих з точки зору методики викладання майже не було.

Довгий час єдиним апробованим посібником з української мови для середніх шкіл у Галичині була книжка С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера. Але останнє (4-е) її видання було в 1928 р. Існувала ще «Грамматика української мови» д-ра В. Сімовича, але з 1919 р. вона не перевидавалася.

Треба відзначити, що підручники С. Смаль-Стоцького і В. Сімовича були написані на високому науковому рівні, з урахуванням тогочасних досягнень філології. Але і С. Смаль-Стоцький, і В. Сімович писали свої книжки з орієнтацією не стільки на школярів, скільки на вчителів, що прямо підкреслював В. Сімович у передмові до своєї праці. Як і у Смаль-Стоцького, це, власне, не був «шкільний підручник в тісному розумінні слова»; там, наприклад, зовсім не було методичного апарату (вправ, завдань і т.д.).

Цей недолік значною мірою був усунутий у «Грамматичних вправах» О. Поповича, розроблених на підставі згаданої вище праці В. Сімовича. Посібник був виданий «для вищих клас всенародних шкіл а низчих клас середніх і фахових шкіл та й до самонавчання» (Львів, 1928). Значення книги О. Поповича полягає в тому, що автор дуже детально розробив методичну структуру своєї книжки, яка була побудована з урахуванням можливостей її використання не тільки в класі, а й для самоосвіти. Зміст багатьох вправ мав виховуючий характер. Проведений нами аналіз засвідчив, що серед запропонованих О. Поповичем текстів найбільше екологічної (21 %), побутової, родинної та християнської спрямованості (по 17 %). Кожен п'ятий текст, присвячений найближчому оточуючому середовищу. Для аналізу учням пропонувались речення релігійного та побутового характеру, цитати з народних пісень та творів Шевченка, описи природи та ін. Взагалі цей підручник охоплював весь матеріал, який передбачався вивченням у цих класах; зміст завдань спонукав учнів до вживання літературної мови, постійного звернення до читання різних письменників при виконанні письмових вправ. Постійно враховувалися вікові особливості учнів: для старших класів ставилися вимоги «до самочинності молоді в добуванні законів мови задля свідомого орудування літературною мовою, цього найчуйнішого й найвірнішого сторожа поправності мови» (Попович, 1928: 5). Взагалі серед підручників з української мови для середніх шкіл та учительських семінарій, випущених Державним Видавництвом Шкільних книжок і дозволених МВіПО для вжитку в 1935-36 н.р. були підручники О. Поповича

«Грамматичні вправи для всенародних шкіл» (ч. I, II, III,) – Львів, наклад. УПТ, 1924, 1925, 1926, 1930 (Центральний: 33-34).

Архівні матеріали дають виразне уявлення про ту атмосферу, в якій відбувалося затвердження підручників для українських шкіл. Показовим прикладом може бути рецензування книжки О. Поповича «Грамматичні вправи для всенародних шкіл. Ч. I. (2 рік навчання)» (Львів: Накл. УПТ, 1924). При її розгляді автором було зроблено одне, але досить суттєве зауваження, яке само по собі ставило під сумнів можливість «кваліфікації» дуже цінного посібника: «У прикладах є трохи про Україну, нічого про Польщу». І з приводу II частини того ж посібника (Львів, 1925) претензії були подібні: рецензент був стурбований тим, що про Польщу О. Попович згадував дуже мало – «десь-не-де». Що ж до III частини (1926, 1930), то негативний відгук був детальнішим. Невідомому рецензентові дуже не сподобалося, що в одному рядку в книзі згадуються такі нібито несумісні географічні назви, як Україна, Польща, Московщина, Львів, Київ, Варшава, Галичина та ін., що О. Попович занадто детальний розділ присвятив Шевченку, Ярославу Мудрому і т.д. За переконаннями рецензента, такий посібник недоцільно рекомендувати для використання.

Незважаючи на всі несприятливі умови, науковці, учителі все ж працювали над розробкою і випуском підручників українською мовою, науково обґрунтовували вимоги до шкільних підручників, багато з яких не втратили своєї цінності і сьогодні. Цим вони зробили вагомий внесок у теорію навчання і в теорію шкільного підручника зокрема.

Українські галицькі педагоги, вчителі-практики у міжвоєнну добу розробляли дидактичні основи шкільних підручників, звертаючи перш за все увагу на актуальність, цікавість матеріалу; наукову точність. Враховувались вікові особливості учнів; вважалося необхідним розкривати здобутки конкретного народу в окремих галузях на тлі досягнень світової науки; розглядати проблеми життя з точки зору різних соціальних груп. Неодмінною вимогою була відповідність навчальної літератури існуючим програмам; міжпредметні зв'язки; зв'язок матеріалу з практичним життям; насиченість змісту навчальних книжок елементами українознавства у поєднанні із загальнолюдськими цінностями.

Багато уваги приділяли галицькі педагоги проблемам побудови форми підручників: лаконічності, доступності, а водночас і проблемності викладу матеріалу; насиченості ілюстраціями, наочним матеріалом; використанню єдиної літературної мови.

Тільки гармонія змісту і форми шкільного підручника, стверджували галицькі педагоги, надають йому дидактичну цінність. Все це набувало особливого значення стосовно підручників саме для українських шкіл у Галичині, якщо враховувати відсутність офіційно затверджених програм. Фактично саме підручник обумовлював вибір методів, форм і організацію процесу навчання. Крім того, він мусив стати і важливим засобом для самоосвіти. Тому проблема шкільних підручників весь час залишалася в центрі уваги широких кіл галицької громадськості.

Таким чином, посилення виховного впливу школи на кожну дитину досягалося в Галичині насиченням змісту підручників і додаткової літератури елементами українознавства у поєднанні з загальнолюдськими цінностями. Саме ці книжки, серед яких і підручники О. Поповича, збільшували навчальні можливості вчителів.

До видатних діячів української педагогічної науки належить і знаний мовознавець, академік, визначний політичний і громадський, культурно-просвітницький діяч Буковини Степан Смаль-Стоцький – цільна і багатогранна особистість, видатний державний діяч, талановитий педагог зі світовим ім'ям. З під його пера пізнали світ такі праці, як «Виступ на крайовому соймі про народне шкільництво на Буковині» (1896); «Українська мова, її початки та характеристичні її прикмети» (Львів, 1933); «Грамматика в школі» (1929); і «Грамматика української (руської) мови» (Львів, 1893, 1907, 1922, 1928; Відень, 1914) та ін.

Великим внеском Смаль-Стоцького у розвиток українського шкільництва було впровадження вивчення української мови у школі на основі фонетичного правопису, який був доступнішим для широких верств народу. Фонетичний правопис у середніх школах Буковини був запроваджений науковцем у 1893 році. Саме в цей час вийшла перша наукова грамматика української мови, що була створена С. Смаль-Стоцьким у співавторстві з Теодором (Федором) Гартнером, котрий одночасно з молодим українським ученим з 1885 р. почав працювати в Чернівецькому університеті, обіймаючи там кафедру романської філології. Книга витримала чотири видання (1893, 1907, 1922 і 1928), а її поява вважається справжньою науковою революцією, оскільки вона стала початком запровадження фонетичного правопису і сприяла подальшому розвитку як лінгвістичної науки, так і вивчення рідної мови в закладах освіти. Учителі аж до початку другої світової війни користувалися саме підручником С. Смаль-Стоцького і Т. Гартнера. Власне, це не був шкільний підручник у тісному розумінні

слова; там, наприклад, не було методичного апарату (вправ, завдань і т. д.). Тому він перш за все використовувався в учительських семінаріях з підготовки вчителів для українських початкових шкіл. Разом із тим, підручник був уживаний і в школах. У 1928 р. автори прямо зазначали, що нове, 4-е видання, яке вийшло у Державному видавництві шкільних книжок, тобто було апробоване шкільною владою, було здійснено «з огляду на потреби школи». Книга, створена видатним українським філологом і його співавтором протягом принаймні трьох десятиріч допомогла сотням тисяч молодих українців збагнути чарівний світ рідної мови. У філологічній науці вже встановлено, що «...граматика Смаль-Стоцького відіграла визначну роль в утвердженні української мови як у побутовому плані, так і в літературі й науці, вона започаткувала східно-українські норми в літературі, основується на науковому принципі» (Кисілевський, 1960: 32).

За глибоким переконанням професора Смаль-Стоцького, вивчення рідної мови має займати в школі центральне місце. Він наполягав, що «з самої тільки мови можемо довідатися про духовне життя народу. Вона нам і література, і поезія, і релігія, і світогляд, і історія, і все. Без мови не можлива була б жодна культура. Тисячі поколінь споює вона нерозривно до купи, передаючи з одного покоління на друге уві його досвіди, здобутки, бажання і туги, усю духовну спадщину». При цьому велике значення він надавав глибокому знанню учнями граматики, «бо добре граматичне навчання рідної мови для викресання огню з наших духовних сил так дуже потрібне, що воно повинно бути осередком шкільного навчання

взагалі. Тільки воно в силі повернути молодим поколінням безпосередність живого чуття мови, так дуже потрібну для ясного думання, для всякої творчості» (Смаль-Стоцький, 1929: 817).

Висновки. Таким чином, розглядаючи українську навчальну книгу як визначальний дидактичний компонент навчання й виховання учнівської молоді й дорослого населення, науковці розкривають соціокультурні детермінанти її створення, аналізують структурно-змістову еволюцію через співставлення шкільних підручників, виданих владою та українськими громадськими товариствами. Спеціальні різнопрофільні студії пропонують фаховий аналіз етапів еволюції навчальної літератури, її художнього оформлення й допоміжних наочних засобів; дидактичних принципів структурування та змістового наповнення тощо. Недостатньо вивчена проблема ефективності опанування закладеної в підручниках навчальної інформації та оволодіння способами її використання. Авідтак висуває загальний розвиток історико-педагогічної науки, вимагає додержання чітких правил, прийомів при дослідженні певних методичних, підручникотворчих, освітніх та виховних процесів і явищ; перегляду викладених раніше положень стосовно їх можливого заперечення, удосконалення. Окреслені підходи і засади дозволяють порівнювати, перевіряти, корегувати окремі наукові моделі і концепти, що узагальнюють не лише теоретико-методологічні положення, а й практичний досвід організації освітнього процесу, який можна творчо застосовувати як за аналогічних умов, так і за трансформованих освітньо-педагогічних реалій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біленький Я. Голод книжки. *Українська Школа*. 1933. Ч.1-2. С.1-7.
2. Біленький Я. Навчання української мови в середній школі. *Українська Школа*. 1934. Річник XIX. С.15-42.
3. Кисілевський К. Українознавчі праці акад. Степана Смаль-Стоцького. *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*. 1960. Том С LXXII. Збірник філологічної секції. Том 28. С. 32.
4. Невідкладні справи. *Учительське Слово*. 1935. Ч.8. С.177-180.
5. Перший Український Педагогічний Конгрес. 1935. Львів, 1938. 248 с.
6. Попович О. Слово до вчителя. *Граматичні вправи для вищих клас всенародних шкіл, а нижчих клас середніх і фахових шкіл та й до самонавчання*. Львів: Рідна школа, 1928. 96 с.
7. Рожанківська О., Петрова І. Моя перша книжечка: *Буквар*. Львів, 1937. 65 с.
8. Смаль-Стоцький С. Граматика в школі. *Літературно-науковий вісник*. 1929. Кн. 9. С. 817-818.
9. Українська школа в ярмі. *Діло*. 1925. 4 липня.
10. Центральний державний історичний архів України (м.Львів). Ф.179, оп.1, спр.604, арк.10-12; арк. 26; арк. 33-34.

REFERENCES

1. Bilenkyi Ya. Golod knyzhky [Hunger for books]. *Ukrainian School*. 1933. Part 1-2. pp. 1-7 [in Ukrainian].
2. Bilenkyi Ya. Navchannya ukraïnskoï movy v seredniy shcoli [Learning the Ukrainian language in secondary school]. *Ukrainian School*. 1934. Yearbook of the XIX. Pp. 15-42 [in Ukrainian].
3. Kysilevskiy K. Ukrainoznavchy praci akad. Stepana Smal-Stotskogo [Works of Ukrainian Studies Acad. Stepan Smal-Stotsky]. *Notes of the Shevchenko Scientific Society*. 1960. Volume C LXXII. Collection of the philological section. Volume 28. P. 32 [in Ukrainian].

4. Nevidcladni spavy [Urgent matters]. *Teacher's Word*. 1935. Part 8. Pp. 177-180 [in Ukrainian].
5. Pershyj Ukrainskyj Pedagogichnyj Kongres [First Ukrainian Pedagogical Congress]. 1935. Lviv, 1938. 248 p. [in Ukrainian].
6. Popovych O. Slovo do vchytelya [A word to the teacher]. *Grammar exercises for higher classes of national schools, lower classes of secondary and vocational schools, and for self-study*. Lviv: Native School, 1928. 96 p. [in Ukrainian].
7. Rozhankivska O., Petrova I. Moja persha knyzhечca: *Bukvar* [My first book: Primer]. Lviv, 1937. 65 p. [in Ukrainian].
8. Smal-Stotskyi S. Gramatyka v shcoli [Grammar at school]. *Literary and scientific bulletin*. 1929. Book 9. pp. 817-818 [in Ukrainian].
9. Ukrainska shcola v yarmi [Ukrainian school under yoke]. *Work*. 1925. July 4 [in Ukrainian].
10. Centralnyj Derzhavnyj Istorychnyj arhiv Ukrainy [Central State Historical Archive of Ukraine] (Lviv). F. 179, item 1, file 604, sheet 10-12; sheet 26; sheet 33-34 [in Ukrainian].